

# Mayafolkets kosmos

[Translation by Tim Olsson]

[Revised and approved by Anna Arnadottir, [anna@astro.lu.se](mailto:anna@astro.lu.se)]

[The narrator is read by Rigmor Grönwall]

[The Maya priest is read by Cesare Righetti]

Både ljus och mörker ryms i nattens öga  
Vi är så små, och stjärnorna så höga  
Men mörkret lämnar alltid plats för ljus och lycka  
För sång och goda vänner, kan man tycka

Mayafolket har levt i över 3000 år på Yucatánhalvön, i Mellanamerika. I det område som idag tillhör Mexico, Guatemala och Belize, lever Mayakulturen kvar. Precis som människor har gjort i alla tider, så har även Mayafolket tittat upp mot natthimlen och ställt sig frågan: vad gör vi här?

Himlakroppar kommer och passerar  
Noh Ek gul, och Uh' i silvergrått briljerar  
Från Jorden kom Balam, en jaguar  
Med stjärnor på sin hud han genom natten drar

Kin är solens gud, som råder över dagen  
För allt som lever sätter han upp lagen  
Där han går vaknar livet, blomstrar, och släcks ut  
Färger sprakar, vingar vecklas ut

Djur får liv av Kin, vars makt är stark  
Träd och växter bryter genom mark  
Ceiba, trädet, växer upp från Jorden  
Upp till himlen, ned till underjorden

Ett heligt träd, och vi står där bredvid  
Med hjälp av Kin så kan vi mäta tid  
Vi mäter stjärnor och vi följer solens spår  
Vi bygger trappor utav dagar och av år...

Mayafolkets tempel är byggda utefter solens väg över himlen. Tack vare detta kunde de räkna ut exakt när det var dags för solguden att bryta sig loss från horisonten, att nå sin högsta punkt på himlen, och när den skulle gömma sig bland solnedgångens alla färger.

Behovet av att titta upp mot himlen är någonting som förenar människor genom alla tider och kulturer. Denna ständiga önskan att få veta vad som egentligen händer i detta valv som omger oss leder oss att observera hur planeter, stjärnor och andra himlakroppar rör sig. Genom att försöka förstå cyklerna i kosmos närmar vi oss förståelsen av cyklerna i våra egna liv, och idén om evigheten.

Precis som alla andra kulturer i Mellanamerika använde Mayafolket två olika kalendrar.

En av kalendrarna har 365 dagar, och är baserad på solguden Kins rörelser. Den består av 18 perioder på 20 dagar, totalt 360 dagar. 5 dagar läggs till för att få 365 och följa solen.

Den andra kalendern är den rituella almanackan. Den har 260 dagar, och är uppdelad på 30 perioder som var och en är 13 dagar lång. Båda kalendrarna börjar samtidigt, men efter de första 260 dagarna går de isär. Sedan passerar exakt 73 cykler av 260 dagar, samtidigt som det går 52 år med 365 dagar, tills kalendrarna stämmer överens igen.

Då återställs allting, och cyklerna börjar om igen.  
Då tänds det nya eldar, och vi firar att vi får  
Se världen leva vidare i 52 år  
Fjärilar bär ljuset mellan sina vingar  
Det är små bitar av det liv som Solen bringar

I Chichén Itzá står templet El Castillo. Det byggdes någon gång mellan 800- och 1100-talet efter Kristus, ovanpå ett djupt vattenhål. Det har nio plattformar som symboliserar underjordens nio nivåer. Tempelbyggnaden på toppen är riktat mot de fyra väderstrecken.

På höst- och vårdagjämningen, när natten och dagen är lika långa, händer något mycket märkligt vid den norra trappan. Vid solnedgången framträder Kukulkan, den befjädrade ormen.

Där slingrar sig Kukulkan, en orm av ljus och sten  
Dess kropp är sju trianglar som blir till av Solens sken

De sju trianglarna symboliserar de sju riktningarna i Universum: norr, söder, öster, väster, mitten, himlen, och underjorden. I Mayafolkets mytologi är Kukulkan guden som gav människorna kalendern, och förmågan att mäta tiden.

Från pyramiden ser vi Solen gry och ge sig av  
Från morgonen, till zenit, och så ned i nattens hav

Bara två gånger om året står solen i zenit: den högsta punkten på himlen. Just då, när ljuset strålar rakt uppifrån mitt på dagen, så kastar pyramiden inga skuggor.

El Castillo visar i precis vilket ögonblick Solen når zenit, under de två dagar om året som det händer.

Vid soluppgången pekar de nio plattformarnas spetsar på den plats på horisonten där Solen kommer att stiga. Vid middagstid når Solen zenit, och skuggorna flyr, som om de gömde sig för Kin, solguden. Och vid solnedgången pekar den västra trappan rakt mot Solens skiva på horisonten.

Allt liv behöver Solens ljus, en gud så varm och god  
Men en dag skall den växa större och bli röd som blod  
Och om miljoner år är våra liv till ända  
Dit allting kom ifrån skall vi då återvända

I Uxmal står ett annat tempel, som mäter tiden i samma Mayanska stil. Byggnadernas placering symboliserar himlakropparnas position på himlen, vid speciella tidpunkter som bestäms av Maya-kalendrarna.

Här, i den så kallade fåglarnas fyrhörning, står Adivino, eller Trollkarlens pyramid. Detta stora tempel är riktat mot väster. Här går solen ned på två olika dagar, 73 dagar före och 73 dagar efter sommarsolståndet. 73 är därför ett heligt tal i solkalendern.

I mörkrets djupa natt berättar stenar vad de vet  
Vi hittar Noh Ek, Venus, himlens ljusaste planet

Härifrån ser vi Venus gå upp över horisonten i sydöst. Denna byggnad kallas för Guvernörspalatset. Den är dekorerad med maskaroner som föreställer Chaac. Chaac är regnguden, och har hieroglyfen för Venus i båda ögonen.

Venus ansågs vara av stor betydelse. Planetens rörelser skrevs ned på stora stenar, som restes på olika platser för att visa vad astronomerna hade räknat ut. Vart åttonde år, enligt solkalendern, återkommer Venus till den här delen av himlen, på samma dag.

Edzná är en annan viktig plats. Huvudtemplet är byggt på en 40 meter hög plattform. Pyramiden reser sig upp mot Kin, solguden. Den markerar också viktiga datum i den rituella kalendern, uppdelad på 260 dagar i multipler av 52.

Dessa tempel byggdes för att ha en plats att offra på, och för att kunna prata med gudarna om livet och tiden.

Vi hälsar våra gudar, och de svarar  
De talar med ett språk som uppenbarar  
Att de är med oss bakom sin gestalt  
Av sten; av skogen; de finns överallt  
Chaac ger oss regn, så vi får mat och vatten  
Och Balam vandrar ständigt genom natten...

En kolibri leder oss vidare, som om den hade någonting brådskande att berätta. Den flyger till Bonampak, där ännu ett tempel står.

På varje steg i trappan bugar vi  
Här målas färgerna vi klär oss i  
Rött och svart och ockra; blått och grönt  
En fest med dans, musiken spelar skönt  
Vi hör trumpeter, trummor och maracas  
Vi firar våra segrar, gudar tackas

I mitten av templet tycks det nästan som om statyerna utsöndrar blod; färgerna påminner om krig.

Men på takvalvet finns fyra bilder av djur och människofigurer, som också innehåller stjärnhieroglyfer.

Tack vare att Mayafolket skrev dit ett datum, 6 augusti år 792 e.kr., kan vi räkna ut att hieroglyferna representerar stjärnbilden Orion, stjärnhopen Plejaderna, den röda stjärnan Aldebaran i stjärnbilden Oxen, och planeten Mars.

Här har vi vunnit kriget, och vi firar  
Kunskap gör att kungamakten spirar

Mayafolkets kungar lät skriva ned sin makt på stenar i templet. En av dessa kungar var Chan Muan, som här finns avbildad med himlens stora monster i sina armar: Vintergatan.

Vi reser vidare till Palenque. Templet här övergavs på 800-talet, och platsen blev helt övervuxen av djungelns träd. Arkeologer har på senare tid grävt fram de två tusen år gamla byggnaderna.

Här härskade Pakal, den store kungen  
Ur kunskap är regeringsmakten sprungen

Pakal finns avbildad bland skulpturerna i templet. Vid hans fot känner vi igen jaguaren Balam. Här har den stjärnbeströdde katten två huvuden.

I templet växer blommor som har ögon mellan bladen  
De bjuder oss att skåda ut i rymden, bort från staden

Solen går ned rakt över stigen till templet två gånger om året, på datum som förutsägs i almanackan. Dessa tempel är byggda av kulter tillägnade kalendern, och de gudar som sägs ha uppfunnit den.

Den här byggnaden, med sitt ståtliga torn, kallas för Palatset. Där, på insidan av tornet, finns målningar av Noh Ek, eller Venus.

Mot evigheten rör sig allt på Jorden  
Och Pakal stiger ned i Underjorden  
Men på sin färd så får han hjälp från ovan  
Den nya dagen är den största gåvan

Här, i San Gervasio, på ön Cozumel, finns ett tempel tillägnat Ixchel. Hon är mångudinnan.

Vi skådar varje dag och natt mot rymdens himlakroppar  
På månens yta kan vi se en vit kanin som hoppar

Förr var det vanligt att Mayafolkets kvinnor reste till San Gervasio för att besöka Ixchels tempel. De offrade gåvor i hopp om att få ett fruktbart äktenskap, och bad oraklet som bodde där om råd.

En gång, drygt var artonde år, står Månen som högst på himlen. På den dagen, när månen går ned, lyser den rakt in i Ixchels tempel.

Gudinnan Ixchel är ung och gammal, på en och samma gång. Hon är vis och behärskar magi, ger beskydd åt väverskor, och råder över fruktbarheten. Ixchel, med sitt ansikte i ständig förändring, har fått sitt namn efter regnbågen.

Ixchel är mångudinnan, hon är den som vet  
Har fötts på nytt, och levat i en evighet  
Hon vänder hit sitt ansikte, en sol av vatten  
Som vi kan följa genom dagen, genom natten

Mayafolkets präster var också astronomer, som observerade Universum med otrolig noggrannhet. Under en period av 33 år lyckades de dokumentera 69 sol- och månförmörkelser i rad.

De kallade dessa fenomen för Chibil K'in eller Chibil Uh, vilket betyder "en tugga av Solen eller Månen".

I Mayafolkets tempelbyggnader vördades tid som någonting heligt. Med hjälp av fantasins vingar förvandlade människorna himlen till en berättelse, som fortsätter än idag.

Idag vet vi genom vetenskapen att allt som Jorden är byggd av, och även vi människor, inte hade funnits till om det inte vore för stjärnorna. Redan för

hundratals år sedan föreställde sig också Mayafolket att mänsklighetens början och slut fanns i stjärnorna. Och idag, precis som då, förblir Kin, vår egen stjärna Solen, den viktigaste.

Vi vet att hela Universum börjar vid vår blick  
Vi tackar gudarna för almanackan som vi fick  
Vi blickar upp mot kosmos från de tempel som vi byggt  
För människor är vingar som förvandlar himlens flykt  
Vår början och vårt slut bestäms av Kin, av solens gud  
Och i ett hörn av natten är vi som Balam  
Med stjärnor på vår hud